

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Стаття присвячена аналізу такого правового феномена, як суб'єктивне право на інформацію. Розглядається питання призначення суб'єктивного права, а також досліджуються напрацювання зарубіжних науковців щодо регламентації права громадян на інформацію.

Ключові слова: суб'єктивне право, свобода інформації, свобода слова, індивідуальне право, колективне право, активне право, пасивне право.

Постановка проблеми та її актуальність. У вітчизняній та зарубіжній літературі продовжуються дискусії щодо сутності, змісту, юридичної природи суб'єктивного права на інформацію, проте єдиного розуміння даного феномена не існує. Не вивченим залишається питання розвитку зарубіжного законодавства і міжнародного права щодо забезпечення інформаційної відкритості. Практично відсутнє теоретичне осмислення інформаційних потреб громадян в процесі взаємозв'язку з державою.

Актуальним є аналіз і узагальнення накопиченого матеріалу наукового і законодавчого характеру, необхідні для розробки цілісної теоретичної концепції суб'єктивного права на інформацію з метою належної правової регламентації механізму реалізації даного права. Адже це суттєво вплине на розвиток правової науки завдяки впровадженню нових висновків та рекомендацій для вдосконалення системи управління суспільством, функціонування демократії, а також забезпечення правового статусу особистості.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження питань правової природи суб'єктивного права на інформацію проведено з урахуванням результатів наукової роботи вітчизняних вчених: І. В. Арістової, К. І. Беякова, А. М. Колодія, Б. А. Кормича, А. І. Марущака, Н. Б. Новицької, А. М. Новицького, І. М. Сопілко, А. М. Шульги та інших. Суттєве значення для ґрунтовного розгляду даної проблеми мали праці таких зарубіжних науковців, як Б. Вуайена, Г. Горніга, Л. Корен, К. Вірамантрі, Д. Де Мей, Л. Лукедеса.

Метою статті є дослідження теоретичної концепції суб'єктивного права на інформацію та виявлення основних шляхів його формування з допомогою структурного і змістовного аналізу

даної правової категорії. А на підставі цього внести науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо можливих напрямів удосконалення та підвищення ефективності правового регулювання інформаційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Юридичний характер суб'єктивного права на інформацію обумовлений особливостями його регламентації, специфічним соціальним змістом, формою правового закріплення та співвідношення досліджуваного права з іншими правами і свободами людини. Будучи закріпленим на конституційному рівні, дане право виступає як основне, фундаментальне право особистості. Воно опосередковує найбільш суттєві та принципові взаємозв'язки в суспільстві, що несуть в собі інформаційні зміни, необхідні для розвитку соціальної системи.

В першу чергу, доцільно вказати на суб'єктивний характер права на інформацію як на важливу ознаку, що пов'язана з проникненням у соціальну сутність, із встановленням місця досліджуваного права у правовому статусі особи, а також з роллю держави у її здійсненні. Адже це право, яке за своїм соціальним змістом представляє фактичну можливість осіб володіти та користуватися визначеним благом для задоволення особистих і громадських інтересів. Суб'єктивному праву на інформацію притаманні всі суттєві і специфічні ознаки суб'єктивних прав, які розкриваються в їх змісті та реалізації. Воно представляє собою дійсно суттєву, гарантовану державою можливість кожного громадянина користуватися всіма передбаченими у суспільстві благами у сфері інформаційних відносин.

Проблема суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина постійно знаходиться в

центрі уваги правової теорії. Однак до цього часу існує низка питань, на які відсутні відповіді, що задовольняли б усіх дослідників.

Так, у наукових джерелах суб'єктивні права та свободи визначалися і визначаються як сукупність потреб або інтересів людини; особливі види або способи прояву моралі, адресовані суспільству, державі, законодавству вимоги людини про надання певних благ; певним чином внормована свобода людини; певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку; можливості людини користуватися певними соціальними благами та брати участь у їх створенні; можливості здійснювати певні дії для задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, які встановлені державою і закріплені в Конституції України та інших нормативно-правових актах; гарантована законом міра можливої (дозволеної) поведінки особи; права, що містяться в конституції держави та міжнародно-правових документах з прав людини; конкретні повноваження, що виникають у індивідуально визначеного суб'єкта права на основі норм об'єктивного права; вид і міра можливої поведінки суб'єкта, яка забезпечується (охороняється, захищається) з боку держави та ін. [1].

Вбачається доцільним на основі існуючих визначень сформулювати основне поняття суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина, в якому відображалися б найголовніші, суттєві характеристики та розкривалася їх соціальна та особистісна цінність. З огляду на це, головне завдання зводиться до пошуку та встановлення тих властивостей і ознак, які акумулюють найбільш істотні характеристики юридичної природи суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина на інформацію.

В юридичній науці суб'єктивне право в широкому значенні – це все те, що впливає з правових норм (об'єктивного права) для його носія та характеризує його як суб'єкта права. Визнання особи та організації суб'єктом права дістає вияв у тому, що вони через норми об'єктивного права набувають якостей учасника відповідних правовідносин. У вузькому – розуміється право (можливість правової поведінки) особи, яке передбачене правовою нормою. Термін «суб'єктивне» вказує, що мова йдеться про право, яке належить певному суб'єкту, про його юридично визнані можливості, якими він на свій розсуд може скористатися або ж не скористатися [2].

Суб'єктивне право, як зазначає А. М. Шульга, – це гарантована законом і державою міра можливої поведінки суб'єкта права, що спрямована на задоволення і здійснення своїх інтересів [3, с. 48]. Таким чином, призначення суб'єктивного права вказує на ту потребу, яку можна задовольнити за допомогою його здійснення, а спосіб здійснення права відповідно надає можливість реально задовольнити цю потребу за допомогою реалізації повноважень, які встановлені законом.

Продовжуючи аналіз юридичної природи суб'єктивного права на інформацію, необхідно звернути увагу на активний характер цього права. За формою реалізації дослідники виокремлюють його активну й пасивну сторони. У даному плані однією з найбільш конструктивних є позиція Г. Горніга, який в якості активного компонента виокремлює пошук інформації. Пасивний аспект забезпечує лише право на доступ до інформації та споживання наданої інформації, яка знаходиться у вільному обігу в суспільстві [4].

На думку французького науковця Б. Вуайена, право на інформацію є активним, оскільки передбачає цілеспрямовані зусилля інформованих та отримання вичерпної інформації, в тому числі, за допомогою вибору відповідних інформаційних каналів [5]. Позицію щодо активного характеру права на інформацію підтримує і Д. Де Мей, який вважає, що громадянин не повинен бути пасивним отримувачем зростаючого потоку інформації. Свобода інформації у даному випадку виступає як гарантія індивідуального пошуку джерел і характеру затребуваної інформації. Така гарантія сприяє індивідуальній творчості, свободі і незалежності, але, разом з тим, надає свободу пошуку альтернативних можливостей. Активний пошук інформації необхідний для незалежного розвитку людини та її участі у суспільному житті. Владні органи повинні застосовувати принцип прозорості по відношенню до своєї діяльності та документації [6].

Враховуючи вищесказане, необхідно зазначити, що суб'єктивне право на інформацію є активною правомочністю. Воно передбачає конкретні прозорі дії до вступу в інформаційні взаємодії між державою і суспільством, обумовлені необхідністю активної соціальної позиції суб'єкта права.

Цікавими також є дискусії щодо того, чи є право на інформацію колективним або індивідуальним. Слід наголосити, що на початкових етапах свого розвитку, право на інформацію було виключно колективним. Дійсно, виростаючи із свободи, воно являло собою можливість отримувати відомості, надані засобами масової інформації. Спочатку актуалізувалося саме право громадськості бути проінформованою щодо суспільних справ.

Означену позицію, зокрема, підтримує Л. Корен. Вона наголошує, що дане право належить переважно пресі. Це зумовлене тим, що воно тісно пов'язане з пошуком інформації і класично інтерпретувалося як обов'язок держави надавати необхідні відомості засобам масової інформації. Лише в рідких випадках право на інформацію відноситься до права широкої громадськості отримувати інформацію. На думку Л. Корен, право на інформацію завжди носить колективний характер [7]. Подібні твердження висловлює і К. Вірамантрі, хоча і припускає, що право на інформацію може здійснюватися людиною одноосібно [8]. Де Мей вважає, що сучасні спроби досягти визнання права конкретної людини на інформацію мали успіх лише в специфічних ситуаціях, наприклад тоді, коли індивід робить запит на доступ до інформації, що стосується приватних відомостей про нього [9].

Погодитись з цими твердженнями досить складно, адже не лише на національному рівні, але і в міжнародних організаціях, традиційно схильних до підтримки режиму конфіденційності в силу своєї дипломатичної природи, все рішучіше приймаються правила надання індивідам значної кількості інформації, що знаходиться в розпорядженні організації. І суб'єктивне право на інформацію все частіше розглядається і визнається не лише як право громадськості в цілому бути інформованою, але як право кожного індивіда отримувати доступ до потрібної йому інформації. Це свідчить про індивідуальний характер права на інформацію.

На думку Л. Лукедеса, право на інформацію є одночасно індивідуальним і колективним, оскільки досить часто саме громадськість в цілому має право бути вільно інформованою засобами масової інформації [10]. Таке колективне право було сформульоване Європейським Судом по правах людини в ряді конкретних справ [11]. На нашу думку, право на інформацію належить кожному індивіду. Людина як

активний суб'єкт самостійно здійснює відбір потрібних йому відомостей, отримання необхідних йому даних. Вона особисто може здійснювати пошуки інформації або, наприклад, її розповсюдження. У випадках з масовою інформацією, що є загальнодоступною, знову ж таки лише від індивіда залежить, яка інформація буде затребувана і на скільки вона виявиться корисною. Саме тому право на інформацію є суб'єктивним індивідуальним, тобто і здійснюваним, і значимим для кожної людини окремо.

Вважається за необхідне підкреслити самостійний характер права на інформацію. Завдяки своїм якостям досліджуване право відіграє суттєву роль та доводить свою значимість в процесі реалізації основних і галузевих прав громадян. Така позиція отримує все більше визнання серед дослідників. Воно є необхідним кожному індивіду як повноцінному члену громадянського суспільства і як особистості, на чому особливо акцентує увагу Б. Вуайен [5].

Досить часто право на інформацію розглядається в рамках конституційного права, коли науковці (в певній мірі цілком виправдано) відносили це право до конституційних особистих прав. Однак, як вважає О. Селезньова, це значно звужує сутність права на інформацію з огляду на його значення і роль у суспільстві, а також взаємозв'язок з іншими соціально-правовими діями та явищами [12, с. 57–58].

Як і будь-яке конституційне право, право на інформацію є невід'ємним правом індивіда. В силу закріплення в конституції, право на інформацію має вищу юридичну силу і пряму дію. Інші конституційні і галузеві права і обов'язки не повинні суперечити йому – важлива їх взаємна узгодженість. Така відповідність повинна розумітися як єдність в головному, основному, тобто в цілях, які стоять перед обома групами прав і обов'язків.

Право на інформацію діє безпосередньо, дозволяючи пред'являти вимоги по відношенню до компетентних державних органів в силу того, що конституція орієнтує на уточнення і конкретизацію прав, на їх гарантованість. Це «наявне» право громадянина, яким він наділений постійно, ще до вступу у відповідні правовідносини з приводу одержання інформації, її використання, поширення та зберігання.

На вищому законодавчому рівні закріплюються ті права і обов'язки, які втілюють найвищі цінності людського буття і гуманістичні ідеї

суспільства, які захищають людину від свавілля влади і беззаконня. «Права людини – це невід’ємна, невідчужувана міра свободи людини в сучасному державному організованому суспільстві. Права людини – це невід’ємні можливості вільного самовизначення, вільної самореалізації, життєдіяльності людини в суспільстві» [3, с. 52]. Будучи закріпленим у конституції, право на інформацію слугує орієнтиром вдосконалення правової системи.

К. Вірамантрі у виправданні існування права на інформацію підкреслює все більше заглиблення людства у соціальне середовище, засноване на інформації. Він наголошує, що, фактично, маючи справу з інформацією, ми стикаємося з реалізацією влади у різних її формах, причому деякі з них надзвичайно складні. Однак, будь-яка влада повинна використовуватись під відповідальність, а інформаційна влада має бути підзвітною лише в контексті права на повну і вичерпну інформацію, на якій ця влада базується [8].

Право на інформацію не лише займає особливе місце в правовому статусі особи, вона виходить за його межі. Воно органічно вливається в систему принципів і гарантій народовладдя, демократичного режиму. Не дивлячись на свою суб’єктивну якість, право на інформацію набуває значення провідного елемента в механізмі досконалої держави. Дійсно, якщо воно виступає принципом діяльності будь-якого державного органу, то це гарантує відкритість, гласність управлінського процесу. Така відкритість виражається в доступності відомостей про функціонування конкретного органу держави або відповідних посадових осіб, а також відомостей суспільно значимого характеру, які осідають в даному органі і знаходяться в його розпорядженні. Отже, право на інформацію сприяє здійсненню суспільного контролю за діяльністю суб’єкта влади, подолання політичного відчуження громадян, підвищує вплив суспільної думки на процес прийняття стратегічних державних рішень. Все це призводить до підвищення ефективності управлінської діяльності в соціумі. Можна припустити, що завдяки такому широкому охопленню дійсності право на інформацію набуває значення одного з провідних принципів правової і політичної системи вдосконалення суспільства.

Висновки. В результаті дослідження, необхідно зазначити, що питання юридичної природи суб’єктивного права на інформацію має як

теоретичне, так і практичне значення. З теоретичної точки зору його слід розуміти як необхідність кореляції людських інформаційних потреб з нормативно-правовим регулюванням суспільних відносин, що надає можливість глибше проникнути в сутність суб’єктивного права, пізнати його природу. З точки зору практики, пов’язування людської інформаційної потреби з конкретним суб’єктивним правом допоможе законодавчо наповнити його необхідним змістом, встановити саме ті повноваження, що спрямовані на забезпечення задоволення конкретного інформаційного інтересу. Закріплення на законодавчому рівні цільового призначення права на інформацію дозволить контролювати його здійснення відповідно встановленому призначенню.

Література

1. Колодій А. М. Права, свободи та обов’язки людини і громадянина в Україні: підруч. / А. М. Колодій, А. О. Олійник. – К.: Правова єдність, 2008. – С. 172; Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія / М. М. Мацькевич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. – С. 110; Крестовська Н. М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – С. 362-363.
2. Колодій А. М. Принципи права України: монографія / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 93-94; Теорія держави і права: підруч. / [С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров та ін.]; за ред. С. Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 333.
3. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія / А. М. Шульга. – Х.: Майдан, 2013. – 408 с.
4. Gornig, G-H., Auberungs freiheit und informations freiheit als Menschenrechte, Duncker, Berlin, 1998, p. 156–157.
5. Voyenne, B., Le droit a L’information, Aubier, Paris, 1970, p. 117-120.
6. Meij, J. de, Wat is toch vrijheid van nieuwsgaring? In Selectiviteit in de massacommunicatie. Opstellen aangeboden aan prot. Mr. Rooy, Kluwer, Deventer, 1971, p. 239.
7. Koren, L., Tell me! The right of the child to information thesis, NBLC. The Hague, 1996, p. 118.

8. *Weeramantry, C.G.*, Access to information: a new human right. The right to know. Asian Yearbook of International Law: 1994, Volume 4, pp. 99-125.

9. *Meij, J. de*, Vrijheiden verantwoordelijkheid van de pers, Utrecht, 1975, p. 73.

10. *Loukaides, L.*, Essays on the developing law of human rights. Nijhoff, Dordrecht, 1995, p. 5-10.

11. *European Court of Human Rights*, Sunday Times v United Kingdom, Judgement of

26 April 1979, Series A, Vol, 30, para. 65; European Court of Human Rights, The Observer and Guardian v United Kingdom, Judgement of 26 April 1991, Series A, Vol, 216, para. 50.

12. *Селезньова О. М.* Теоретико-методичні основи інформаційного права України: монографія / О. М. Селезньова. – Чернівці: «Місто», 2014. – 408 с.

К. Р. Калужный

Юридическая природа субъективного права на информацию

В статье анализируется правовой феномен – субъективное право на информацию. Рассматривается вопрос о назначении субъективного права, исследуется опыт зарубежных демократических государств в сфере регламентации права граждан на информацию.

Ключевые слова: субъективное право, свобода информации, свобода слова, индивидуальное право, коллективное право, активное право, пассивное право.

K. Kalyuzhniy

Legal nature of a subjective right to information

This article analyzes such a phenomenon that is a subjective right to information. The question of the appointment of the subjective right is considered and foreign scientists' points of view in relation of regulation of the right of citizens to information are investigated.

Key words: a subjective right, freedom of information, freedom of speech, an individual right, a collective right (an active right, a passive right).